

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Іваній Ігор Володимирович,

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики фізичної культури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-8245-1371

У статті представлено базові поняття, які визначають сутнісну характеристику здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури. Обґрунтовано, що здоров'язбережувальна компетентність є складним інтегрованим новоутворенням, що поєднує професійний і педагогічний аспекти, змістовно і функціонально пов'язана з фізичною культурою і культурою здоров'я, а також зумовлює сформованість позиції фахівця фізичної культури. Показано, що модернізація фізкультурної освіти учнівської молоді здійснюється у напрямі її переорієнтації з пріоритетів фізкультурно-спортивних на фізкультурно-оздоровчі цілі й зміст, загальну рекреаційну функцію, культуроформуючу сутність фізкультурно-освітньої реальності та забезпечення формування здорового способу життя молоді. Це детермінує новий зміст професійної діяльності фахівців сфери фізичної культури на основі сформованої у них здоров'язбережувальної компетентності.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, фахівець з фізичного виховання, професійний і педагогічний аспект, модернізація фізкультурної освіти.

Ivanii Ihor. The essential characteristics of the health care competence of a physical education teacher

The article presents the basic concepts that determine the essential characteristics of the health-preserving competence of a physical culture teacher. It is substantiated that health-preserving competence is a complex integrated new growth that combines professional and pedagogical aspects, is substantively and functionally related to physical and health culture, and also determines the formation of the position of a physical culture specialist. It is shown that the modernization of the physical education of schoolchildren is carried out in the direction of its reorientation from the priorities of physical culture and sports to the goals and content of physical culture recreational, the general recreational function, the culture-forming essence of the physical culture and educational reality, and ensuring the formation of a healthy lifestyle of young people. This determines the new content of the professional activity of specialists in the field of physical culture on the basis of the health-preserving competence formed in them.

Key words: health-preserving competence, physical education specialist, professional and pedagogical aspect, modernization of physical education.

Вступ. Сучасний період розвитку вищої освіти в Україні характеризується активізацією процесів модернізації, в тому числі й у галузі фізичної культури та спорту. Із входженням України в Болонський процес на перший план виходять завдання підготовки висококваліфікованих, компетентних, конкурентоздатних на світовому ринку праці фахівців фізичного виховання та спорту, готових до безперервного професійного зростання, самовдосконалення, особистісно відповідальних за рівень своєї професійної компетентності.

Фахівець з фізичного виховання та спорту повинен бути компетентним у питаннях ефективного використання засобів фізичної культури в освіті й вихованні населення, оздоровлення, науки, формування здорового способу життя, підготовки спортсменів для досягнення високих спортивних результатів. Успішність праці фахівця фізичного виховання та спорту залежить від рівня його загальних і спеціальних знань і вмінь, необхідних для ефективного здійснення педагогічної і тренерської діяльності, серед яких фахівцю необхідно володіти компетенціями, спрямованими на збереження власного здоров'я та здоров'язбереження осіб, що навчаються. Адже ставлення людини до внутрішнього світу в розумінні його формування і розвитку, пізнання самого себе, а також до світу зовнішнього – природи, суспільства, інших людей –

свідчить про рівень її здоров'язбережувальної компетентності.

Здоров'язбережувальна компетентність фахівця фізичного виховання та спорту визначає стосунки, в яких відбиваються всі властивості, здібності й якості фахівця. Вона відбиває рівень розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, включає не тільки соціальні, а й природні якості. Тому поряд з компетентністю праці фахівця, побуту, мислення, поведінки, спілкування, адаптивною культурою треба виділити й компоненти здоров'я, що насправді й зумовлює подальший розвиток усіх різновидів компетентності, в тому числі й здоров'язбережувальної, яка є передумовою формування людини як цілісного індивіда, охоплюючи всі сторони життя.

Мета дослідження – провести аналіз та охарактеризувати теоретико-методологічну базу здоров'язбережувальної компетентності вчителя фізичної культури.

Матеріали та методи. В основу визначення сутності здоров'язбережувальної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту покладено теоретичні спрямування вчених про феномен фізичної культури особистості, культури здоров'я та його професійної компетентності.

За Ю. Євсєвим, «фізична культура – це частина (підсистема) загальної культури людства, яка являє

собою творчу діяльність із засвоєння минулих і створення нових цінностей переважно у сфері розвитку, оздоровлення і виховання». Б. Шиян визначає фізичну культуру як «сукупність досягнень суспільства в раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого фізичного та духовного удосконалення людини» [12].

Розглядаючи фізичну культуру в більш вузькому значенні, Б. Шиян визначає «фізичну культуру особистості» як «сукупність властивостей людини, які набуваються в процесі фізичного виховання і вираження в її активній діяльності, спрямованій на всебічне вдосконалення своєї фізичної природи та ведення здорового способу життя» [12]. На думку В. Горашука [5] та ін., культура здоров'я особистості – це важливий складовий компонент її загальної культури, зумовлений матеріальним і духовним середовищем життєдіяльності суспільства, що виражається у системі цінностей, знань, потреб, умінь і навичок щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я.

Отже, потрібно виходити з того, що однією з цілей сучасної фізкультурної освіти (навчання і виховання) є сприяння розвитку здоров'ястворюючої, здоров'ятворчої основи загальної культури особистості через формування:

- фізичної культури особистості (культури рухів: розвиток фізичних здібностей, морфофункціональних можливостей організму через формування рухових навичок; формування фізкультурних знань, відповідних професійно-педагогічних умінь, інтересів, потреб, мотивацій, світогляду і т.п.);

- гуманітарної культури особистості (пізнавальної, комунікаційної, інформаційної і т.д.);

- культури здоров'я й безпеки життєдіяльності (в процесі реалізації оздоровчої, рекреаційної, реабілітаційної, побутової й професійної діяльності). Такий підхід до розвитку фізкультурної освіти майбутнього фахівця є доцільним у реалізації культуруотворюючої та оздоровчої функції фізичної культури (В. Горашук [5], В. Кремень [9], Б. Шиян [12] та ін.). Слід відзначити, що ідея поєднання формування професійної чи інших видів компетентності з розвитком професійної чи педагогічної культури притаманна багатьом дослідникам, зокрема І. Зязюну, В. Сластьоніну та ін. Вони одностайні у своїх висновках: професійна культура характеризує фахівця з професійно-особистісного боку і є сукупністю інтегративних характеристик – гуманістичної спрямованості особистості, соціальної відповідальності, творчого педагогічного мислення тощо [7].

Оскільки провідним видом соціокультурної діяльності й основним полем реалізації здоров'язбережувальної компетентності для фахівця фізичного виховання та спорту є професійно-педагогічна діяльність, розглядаємо здоров'язбережувальну компетентність як важливий складник його професійно-педагогічної культури, що тлумачиться вченими як узагальнений показник професійної компетентності і спосіб професійного самовдосконалення [10].

Сутність компетентнісного підходу полягає в пріоритетній орієнтації на такі вектори – цілі освіти, як: освіченість, самовизначення, самоактуалізація, соціалізація,

розвиток індивідуальності. Оскільки здоров'язберігаюча компетентність фахівця фізичного виховання та спорту визначається системною сукупністю якостей і характеристик, насамперед культурою здоров'я, фізичною культурою особистості і професійною компетентністю, то можна стверджувати, що її зміст буде складатися із компетенцій, які відображають зазначені характеристики у контексті формування, збереження і зміцнення, здоров'я та організації здорового способу життя, пов'язаних як з професійною, так і суспільною діяльністю.

Засновуючись на результатах аналізу робіт низки вчених, які займаються структуруванням та визначенням змісту професійних компетенцій (Н. Бібік, І. Зимня, О. Пометун, А. Хуторський та ін.) [11], а також враховуючи рекомендації міжнародних експертів з питань модернізації вищої освіти на основі компетентнісного підходу, здоров'язбережувальну компетентність фахівця фізичного виховання та спорту ми розглядаємо як утворення, яке у діяльнісній формі передбачає [13]:

- володіння засобами самостійного, методично правильного використання методів фізичного виховання і самовиховання для підвищення адаптивних резервів організму, зміцнення здоров'я, корекції фізичного розвитку й тілобудови, у тому числі з використанням навичок рефлексії і самоконтролю;

- здатність оцінювати фізичні здібності й функціональний стан вихованців, адекватно вибирати засоби і методи рухової діяльності для корекції стану вихованців з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей;

- уміння вибирати засоби і методи рухової діяльності для оптимізації процесу розвитку учнів молодшого, середнього та старшого віку, а також для підтримки працездатності, активного довголіття і збереження здоров'я осіб середнього похилого віку;

- уміння використовувати накопичені в галузі фізичної культури та спорту духовні цінності, отримані знання про особливості виховання патріотизму особистості, профілактики девіантної поведінки, формування здорового способу життя, потреби у постійних заняттях фізичною культурою;

- здатність проводити профілактику травматизму, надання першої долікарської допомоги постраждалим у процесі фізкультурних занять.

Окрім зазначеного, фахівець фізичного виховання та спорту повинен мати:

- наявність досвіду орієнтації й екологічної діяльності у природному середовищі (у лісі, в полі, на водоймах та ін.);

- знання й уміння застосовувати правила поведінки в екстремальних ситуаціях: під дощем, градом, за сильного вітру, під час грози, повені, пожежі, під час зустрічі з небезпечними тваринами, комахами;

- позитивно ставитися до свого здоров'я, володіти способами фізичного самовдосконалення, емоційної саморегуляції, самопідтримки і самоконтролю;

- знання й уміння застосовувати правила особистої гігієни, вміння турбуватися про власне здоров'я, особисту безпеку; володіння способами надання першої медичної допомоги;

– наявність різностороннього рухового досвіду й умінь використовувати його у масових формах змагальної діяльності, в організації активного відпочинку і дозвілля;

– уміння підбирати індивідуальні засоби і методи для розвитку власних фізичних якостей.

Результати. Узагальнюючи вищенаведені теоретичні підходи, ми вважаємо, що **здоров'язбережувальна компетентність є складним, інтегрованим утворенням у цілісній структурі особистості фахівця, складником його фізичної культури, культури здоров'я та професійної компетентності; результатом його психолого-педагогічної підготовки; загальною категорією, яка пов'язана з професійними, особистісними і соціальними досягненнями й визначає життєву позицію і суспільно корисну діяльність особистості та готовність до ефективного розв'язання нею завдань збереження і зміцнення здоров'я та організації здорового способу життя.**

Висновки. Проведений аналіз наукових розробок з проблеми визначення сутності здоров'язбережувальної компетентності фахівця фізичного виховання та спорту дозволяє стверджувати, що здоров'язбережувальну компетентність фахівця необхідно розглядати як ключову, надпредметну компетентність, як здатність здійснювати культурно-доцільні види діяльності, ефективно розв'язувати широкий спектр проблем формування, збереження і зміцнення здоров'я та організації здорового способу життя, пов'язаних як з професійною, так і суспільною діяльністю. Виявлено, що здоров'язбережувальна компетентність фахівця є складним новоутворенням, яке поєднує професійний і особистісний аспекти, змістовно і функціонально пов'язані з іншими особистісними базовими утвореннями, насамперед з фізичною культурою, культурою здоров'я, професіоналізмом і професійною компетентністю, та зумовлює позицію фахівця фізичного виховання та спорту.

Література:

1. Васянович Г.П., Онищенко В.Д. Ноологія особистості : навчальний посібник для студентів і викладачів. Львів : «Сполум», 2007. 312 с.
2. Воронін Д.С. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наукова монографія / за ред. проф. С.С. Ермакова. Харків : ХДАДМ (XXIII), 2006. № 2. С. 25–28.
3. Головачук В., Левицька О. Сучасні стратегії у сфері профілактики та формування здорового способу життя в умовах сучасної школи. *Молода спортивна наука України* : збірник наукових праць у галузі фізичної культури та спорту. Вип. 12: У 4-х т. Львів : НВФ «Українські технології», 2008. Т. 4. С. 35–39.
4. Головачук В.Т. Філософські аспекти фізичної культури Заходу та Сходу. *Молода спортивна наука України* : 8-а Міжнародна наукова конференція. Львів : ЛДДФК, 2004. Вип. 8. Т. 4. С. 84–87.
5. Горашук В.П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.01. Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2004. 40 с.
6. Дутчак М. Спорт для всіх і здоровий спосіб життя. *Вісник Прикарпатського ун-ту*. Івано-Франківськ, 2010. Вип. 11. С. 124–128.
7. Зязюн І.А. Філософія сучасної професійної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. Київ : Віпол, 2002. С. 11–57.
8. Іваній І.В. Характеристика сутності здоров'язберігаючої компетентності вчителя фізичної культури. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 3. С. 18–22. DOI: 10.6084/m9.figshare.644933.
9. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 2-е вид. Київ : Т-во «Знання» України. 2010. 520 с.
10. Омеляненко В.Г. Здоров'язберігаюча компетентність вчителя фізичної культури. *Професійні компетенції та компетентності вчителя* : матеріали регіонального науково-практичного семінару. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. С. 127–130.
11. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм обмінів*. Київ : Освіта. 2005. № 23.
12. Шиян Б.М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. Ч. 2. 248 с.
13. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe. Report of the Symposium Bezne, Switzerland, 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC). Secondary Education for Europe Strasburg. 1997. S. 8–17.

References:

1. Vasianovych, H.P., Onyshchenko V.D. (2007). *Noology of a personality: a study guide for students and teachers*. Lviv: "Spolom". 312 s. [in Ukrainian].
2. Voronin, D.S. (2006). *Zdoroviazberihaiucha kompetentnist studenta v sotsialno-pedahohichnomu aspekti* [Health-preserving competence of a student in the socio-pedagogical aspect]. *Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports: scientific monograph*. Kharkiv: KhDADM (XXIII), 2, pp. 25–28 [in Ukrainian].
3. Holovachuk, V., Levytska, O. (2008). *Suchasni strategiyi u sferi profilaktykyi ta formuvannya zdorovogo sposobu zhyttya v umovah suchasnoyi shkolyi* [Modern strategies in the sphere of prevention and formation of a healthy lifestyle in the conditions of a modern school]. *Young sports science of Ukraine: Coll. of science works in the field of physical culture and sports*. Vol. 12: In 4 vols. Lviv: "Ukrainian technologies", 4, pp. 35–39 [in Ukrainian].

4. Holovchenko, H.T., Bondarenko, T.V. (2004). Filosofski aspekty fizychnoi kultury Zakhodu ta Skhodu [Philosophical aspects of physical culture of the West and East]. *Young sports science of Ukraine: 8 International scientific conference*. Lviv: LDIFK, Issue 8. T. 4. Pp. 84–87 [in Ukrainian].
5. Horashchuk, V.P. (2004). Teoretychni i metodolohichni zasady formuvannia kultury zdorovia shkolariv [Theoretical and methodological principles of the health culture formation of schoolchildren: author's abstract of thesis for obtaining scientific degree of Doctor of Pedagogy Sciences: speciality 13.00.01]. Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda. Kharkiv. 40 s. [in Ukrainian].
6. Dutchak, M. (2010). Sport dlia vsikh i zdorovyi sposib zhyttia [Sport for all and a healthy lifestyle]. *Herald of Prykarpatskyi University*, 11, pp. 124–128 [in Ukrainian].
7. Ziazun, I.A. (2022). Filosofiia suchasnoi profesiinoi osvity [Philosophy of modern professional education]. *Continuous professional education: problems, searches, prospects*. Kyiv: Vipol. Pp. 11–57 [in Ukrainian].
8. Ivani, I.V. (2013). Kharakterystyka sutnosti zdoroviazberihaiuchoi kompetentnosti vchytelia fizychnoi kultury [Characteristics of the essence of the health-preserving competence of a physical culture teacher]. *Pedagogy, psychology and medical-biological problems of physical education and sports*, 3, pp. 18–22 [in Ukrainian].
9. Kremen, V.H. (2010). Filosofiia liudynotsentryzmu v osvitnomu prostori [The philosophy of human-centeredness in the educational space]. 2nd edition. Kyiv: T-vo "Znannia" Ukrainy. 520 s. [in Ukrainian].
10. Omelianenko, V.H. (2006). Zdoroviazberihaiucha kompetentnist vchytelia fizychnoi kultury [Health-preserving competence of a physical culture teacher]. *Professional competences of the teacher: Materials of the regional scientific-practical seminar*. Ternopil: Vyd-vo TNPU im. V. Hnatiuka. Pp. 127–130 [in Ukrainian].
11. Pometun, O. (2005). Formuvannia hromadianskoï kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science]. *Herald of exchange programs*. Kyiv: Osvita. No. 23 [in Ukrainian].
12. Shyian, B.M. (2002). Teorii i metodyka fizychnoho vykhovannia shkolariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. Part 2. 248 s. [in Ukrainian].
13. Hutmacher, Walo. (1997). Key competencies for Europe. Report of the Symposium Bezne, Switzerland, 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC). Secondary Education for Europe Strasburg. Pp. 8–17 [in English].